

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ЗАРАДИ ЗДОРОВ'Я

У статті проаналізовано теоретичні засади освіти заради здоров'я. Представлено міжнародний та вітчизняний досвід, описано загальні тенденції розвитку освіти заради здоров'я в умовах глобалізації. Винесено на обговорення актуальний в епоху консьюмеризму аспект змісту неспеціальної фізкультурної освіти, а саме: здоров'язбереження шляхом імплементації інструментів споживчої освіти. Автор визначає важливість упровадження в навчальний процес ВНЗ здоров'язбережних технологій, розроблених на основі інструментів споживчої освіти.

Ключові слова: глобалізація, освіта, здоров'я, технології, стандарти.

В статье проанализированы теоретические основы образования ради здоровья. Представлен международный и отечественный опыт, описано общие тенденции развития образования ради здоровья в условиях глобализации. Вынесен на обсуждение актуальный в эпоху консьюмеризма аспект содержания неспециального физкультурного образования, а именно: здоровьесбережения путем имплементации инструментов потребительского образования. Автор определяет важность внедрения в учебный процесс вузов здоровьесберегающих технологий, разработанных на основе инструментов потребительского образования.

Ключевые слова: глобализация, образование, здоровье, технологии, стандарты.

The paper analyzes theoretical principles of education for health. International and local (Ukrainian) experience is highlighted. Modern trends of development of education for health in the frames of globalization are described. The question of healthkeeping by the way of implementation of tools of consumer education is proposed for discussion. The author determines the importance of instilling of healthkeeping technologies (developed on the basement of tools of consumer education) into the process of higher educational establishments.

Keywords: globalization, training, health, technologies, standards.

Актуальність проблеми. Глобалізаційний процес, що набрав темп у результаті безпрецедентного розвитку світової економіки в другій половині ХХ століття, суттєво змінює світ і породжує нові виклики перед суспільствами. Глобальні ринки спричинюють нові міжкультурні зміни, нові системи масової інформації, а їх аналіз починають з глобального бачення ринків в таких категоріях, як люди та їх потреби.

У зв'язку з цим активізується питома увага до освіти як інструменту глобальних інноваційних процесів. Сьогодні визначення поняття освіти заради здоров'я стосується не тільки питання змісту освіти, воно зачіпає всю соціальну сферу суспільства, яке передбачає формування в молоді певних навичок для життя та діяльності. Цілеспрямоване набуття молоддю знань, умінь і навичок, їх трансформація в компетентності сприяє особистісному культурному розвитку, розвитку технологій, здатності швидко реагувати на запити часу. Важливо розуміти, яких саме компетентностей необхідно навчати і як, що має бути результатом навчання.

Учені сходяться на тому, що зміст освіти сьогодні не достатньо відповідає потребам суспільства та ринку праці, не повною мірою спрямований на набуття необхідних життєвих компетентностей. На думку вчених (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Овчарук, О. Павленко, О. Савченко) одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей та на створення механізмів їх запровадження. Однією з найактуальніших на теперішньому етапі розвитку світу постає, на наше переконання, саме здоров'язбережна компетенція.

Українські дослідники активно розробляють окремі аспекти процесів та суспільних явищ, що межують із фізичною культурою та неспеціальною фізкультурною освітою: теоретико-методичні основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентів

(Л. Пилипей, 2011); здоров'язбереження серед учнівської молоді (О. Єжова, 2010; С. Футорний, 2011), рекреаційної діяльності (О. Андрєєва, 2007; Т. Круцевич, 2010).

Поняттям освіти заради здоров'я у зв'язку зі стрімким розвитком сучасної глобальної концепції захисту прав споживачів – конsumerизму – опікуються також вчені-економісти, які розробляють теоретико-методологічні основи споживчої освіти (С.А. Вегера, Н.В. Притульська) та міжнародні організації (наприклад, у рамках спільного проекту Європейського Союзу та Програми Розвитку ООН “Спільнота споживачів та громадські об'єднання”).

Формулювання цілей статті. Поряд з тим сьогодні замало досліджень, які б висвітлювали теоретичні засади освіти заради здоров'я [1], більш того, у яких було б запропоновано комплексний підхід до вирішення проблеми здоров'язбереження у ВНЗ. Саме тому актуальним є розробка теоретичних основ освіти заради здоров'я, накопичення теоретичного та експериментального матеріалу з теми й обґрунтування теоретико-методологічних основ освіти заради здоров'я.

Мета автора полягала, насамперед, в обґрунтуванні здоров'язбережних технологій, розроблених на основі інструментів споживчої освіти, як важливого інструмента імплементації міжнародних норм з питань здоров'язбереження та обґрунтування необхідності оновлення змісту неспеціальної фізкультурної освіти.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні засади сприяння покращенню здоров'я як цілісного, комплексного процесу викладені в низці документів загальнопланетарного масштабу (Оттавська Хартія (1986), Всесвітня Декларація з охорони здоров'я „Здоров'я для всіх у XXI столітті” (1998), Бангкокська Хартія (2005) та ін. Все більшого значення набувають система освіти, неурядові громадські організації, соціальна сфера. Зокрема, здійснений аналіз документів Ради Європи, Європейського Союзу, Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчить про визнання пріоритетності освітньої політики з питань здоров'язбереження. За Н.В. Зимівець будемо розглядати політику заради здоров'я як офіційну, формальну декларацію або процедуру в установах, державних організаціях, громадах, сім'ях, що дає змогу визначити пріоритет і параметри діяльності в порядку реагування на потреби здоров'я, механізми, які стимулюють дії, спрямовані на покращення здоров'я населення [2, с. 171].

Для нашого дослідження важливим є розуміння вченою освіти заради здоров'я як свідомо сформованих можливостей для набуття знань, включаючи ту або іншу форму комунікації, спрямовану на поліпшення поінформованості з питань здоров'я, факторів здоров'я і його зміцнення; забезпечення спроможності людей зробити правильний вибір (самовизначитись із питань здоров'я), набуття здоров'язбережної компетентності [там само, с. 171]. Відповідно до вищенаведених визначень сприяння здоров'ю трактується як спеціально організований, цілеспрямований, системний процес „надання можливостей людям посилювати контроль за своїм власним здоров'ям та його чинниками і тим самим покращувати його” [3, с. 18], що передбачає як організацію й управління зі сторони соціуму, так і власну активність особистості.

Важливо відмітити, що досвід багатьох європейських країн, які займались визначенням, відбором та впровадженням ключових компетентностей, свідчить, що останнє десятиріччя відбулась орієнтація навчальних програм та педагогічних технологій на компетентнісний підхід. Це стосується також і компетенцій щодо здоров'язбереження. Але тут проведений нами аналіз наукової думки виявив цікаві факти. Було виявлено декілька процесів, що розвиваються паралельно, але мають єдину кінцеву мету: здоров'язбереження через освіту. По – перше, йдеться про новий зміст та нову роль – просвітницьку – фізичної культури, насамперед, у ВНЗ нефізкультурного профілю. По – друге, про комплексний підхід до формування здоров'язбережної компетенції у ВНЗ нефізкультурного профілю, з основою та загальновідомі інструменти фізичної культури й ще недостатньо визнані інструменти споживчої освіти.

У наш час до загальновизнаного розуміння фізичної культури додається її гуманітарна сутність, а до фізичних якостей – знання, потреби, мотиви, інтереси та світоглядні особливості, базуючись на яких повинні відбуватися біосоціальні зміни особистості. Науковці (В. Приходько, 2004; І. Сулейманов, 2000; О. Томенко, 2012; W. Osipiński, 2002) наголошують на

зміщенні акценту з суто фізичного на освітній, виховний та оздоровчий аспекти фізичної культури. У багатьох дослідженнях порушується питання не про фізичне виховання у вузькому розумінні, а про неспеціальну (загальну, непрофесійну) фізкультурну освіту (О. Єжова, 2010; Ю. Курамшин, 2003; Т. Круцевич, 2008; А. Лотоненко, 1997; В. Приходько, 2004; Ф. Собянін, 2002; О. Томенко, 2012; С. Футорний, 2011 та ін.).

На думку фахівців (А. Лотоненко, 1997; Ф. Собянін, 2002), неспеціальна фізкультурна освіта є основною формою існування фізичної культури у школах та вищих навчальних закладах нефізкультурного профілю. Цей процес найчастіше прийнято пов'язувати з уроками фізичної культури у школі, заняттями з фізичного виховання у ВНЗ, але "поле" функціонування неспеціальної фізкультурної освіти є більш розгалуженим, і досить часто вона здійснюється стихійно у межах побутової, професійної, оздоровчо-рекреаційної діяльності у позанавчальний час [4, с. 3].

У теорії та методиці фізичної культури накопичений значний науково-теоретичний досвід щодо структури і функцій фізичної культури учнівської молоді, у тому числі проблем, пов'язаних з фізкультурною освітою цього контингенту: глибоко висвітлені теоретико-методологічні основи спеціальної фізкультурної освіти (В. Платонов, 1996–2008; Ю. Шкретій, 2004–2007; Ю. Бріскін, 2008); розроблена технологія непрофесійної фізкультурної освіти (В. Приходько, 2004, О. Томенко, 2012); обґрунтовано освітній компонент фізичної культури школярів, принципи формування та зміст фізичної культури особистості (Ю. Курамшин, 2003; Т. Круцевич, 2008; Н. Москаленко, 2009).

Але на сьогодні, як відмічають науковці [1], здоров'я людини залежить багато в чому від знань. Бо сьогодні споживачі часто вибирають з продуктів, вироблених в інших країнах. Споживчий вибір спирається на ідеї, рекламу і рекомендації людей різних культур і націй. Потяг до купівлі формується під дією культурних, етнічних і мотиваційних змінних. Товаром, який продають найбільше, стає інформація (знання). Така економіка вимагає в національних системах обов'язкове застосування стандартів, які б сприяли міжнародному обміну товарами і послугами, підвищенню якості, продуктивності, ефективності й надійності на всіх рівнях виробництва і торгівлі заради однієї кінцевої мети – задовольняти споживачів і сприяти охороні здоров'я, безпечним умовам праці та збереженню навколишнього середовища в інтересах населення всіх країн світу.

За цих умов особлива роль відводиться системі освіти, яка повинна навчити суспільство, особливо молодь, вмінню орієнтуватись у повсякденному економічному та соціальному житті, у світі, що постійно змінюється, вмінню орієнтуватись на ринку товарів і послуг задля свого здоров'я. Пріоритетами стають розвиток наукових теорій, впровадження їх нових розробок у практику вдосконалення освіти, суттєве підвищення рівня інвестиційних вкладень у людський капітал, дотримання в умовах ринку прав людини, перш за все, права на здоров'язбереження. Досягненню цих цілей, безумовно, покликана сприяти освіта, адаптована до всіх етапів життєвого циклу людини і спроможна дати останній знання для захисту та самозахисту її права на здоров'я.

Зрозуміло, що глибші вимоги щодо таких знань постають саме перед ВНЗ, і не тільки перед тими, які надають вищу економічну та юридичну освіту. Вже напрацьовано досить велике національне та міжнародне законодавство, в якому закріплено існування відповідних інструментів, пов'язаних з реалізацією та захистом прав громадян на здоров'я (фізичне та соціальне здоров'я, екологічне середовище, права споживачів), і яке ще не вивчають, але, на нашу думку, слід вивчати майбутнім спеціалістам різних професій.

Так, наприклад, в нашій країні сьогодні ці та інші права людини закріплені в Конституції України. Іде постійна робота над вдосконаленням відповідного державного регулювання щодо дотримання цих прав. Україна ратифікувала багато міжнародних документів з цих питань. Верховна Рада затвердила уповноважений орган з дотримання прав людини. Україна формує антимонопольне законодавство. Держава підвищує соціальну відповідальність бізнесу, регламентуючи його реакцію на рух споживачів. В суспільстві все гостріше ставиться питання про необхідність побудови соціальної держави. В умовах загострення конкуренції економісти, маркетологи все більше конкурують в сфері реалізації прав споживачів. В Україні чинні Закон «Про захист прав споживачів», Закон «Про рекламу», інші важливі для споживачів закони та підзаконні акти. Утворено спеціальний державний

орган (Держспоживстандарт), який наглядає за дотриманням чинного законодавства України, міжнародних угод про захист прав споживачів. Стан справ постійно відслідковують, за результатами відповідних досліджень приймають рішення, направлені на захист законних інтересів громадян. Створені й діють чисельні громадські організації. Держава намагається співпрацювати з ними з метою покращення становища споживачів. Вдосконаленню цієї роботи в Україні сприяє також міжнародна допомога ЄС і ПРООН.

Дослідженням виявлено багатосекторальність співпраці з питань здоров'язбереження молоді на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях. В Україні в 2008 році у рамках спільного Проекту ЄС та Програми розвитку ООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» у тісній співпраці із Міністерством освіти та науки України, розроблено концепції споживчої освіти для середньої та вищої школи, що визначають механізми та інструменти впровадження освіти заради здоров'я.

Виявлена позитивна кореляція пріоритетів державної освітньої політики заради здоров'я з пріоритетами у цій сфері, визначеними Основами політики досягнення здоров'я для всіх у XXI ст. в Європейському регіоні. Відомо, що в Західній Європі основними в сфері дотримання прав людини стали вимоги щодо охорони природи. Наводимо лише деякі міжнародні акти, які вже вимагають від держав і урядів дотримання прав людини, а саме: Декларація з прав людини. ООН; Декларація з прав дитини. ООН; Європейські соціальні стратегії; Європейський соціальний кодекс; Європейська соціальна хартія.

Уперше 15 березня 1962 р. Дж. Ф. Кеннеді задекларував права споживачів, серед яких право на безпеку (право на захист від продажу товарів, які несуть загрозу для життя чи здоров'я людини) та право на інформацію (на захист від оманливої інформації, реклами, маркування тощо) [1, с. 31]. Ці права споживачів доповнювали й удосконалювали в процесі розвитку й активізації конsumerського руху. Як вже сказано, свій внесок у справу зробила Хартія захисту споживачів, прийнята на 25-ій сесії Консультативної асамблеї Євросоюзу в 1973 р. (резолюція 543), а також Керівні принципи на захист інтересів споживачів, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН 9 квітня 1985 р. (резолюція 248). Освіту заради здоров'я відстоює Конsumerський інтернаціонал або, як називають цю організацію в світі, – Міжнародна організація “Consumers International”. Серед прав споживачів, визнаних Конsumerським інтернаціоналом, відзначається *право на споживчу освіту* (означає право на здобуття знань і набуття навичок, які дозволяють споживачеві постійно, протягом всього життя підвищувати освіченість у сфері обстоювання своїх прав споживача, а також впливу на сфери виробництва і реалізації товарів та послуг); *право на задоволення основних потреб* (означає право на основні (базові) товари і послуги, які забезпечують виживання – на адекватне харчування, одяг, житло, санітарні умови, охорону здоров'я, освіту); *право на безпеку* (означає право бути захищеним від продуктів, виробничих процесів і послуг, шкідливих для здоров'я або життя); *право на достовірну інформацію* (означає право отримувати відомості, необхідні для того, щоб робити обґрунтований вибір або приймати потрібне рішення. Споживачі мають бути забезпечені інформацією, яка дозволяє їм діяти розумно і відповідально) [1, С. 33 – 34].

Зрозуміло, що глибші вимоги щодо таких знань постають саме перед ВНЗ. Саме вони зобов'язані формувати і розвивати ключові компетентності особистості. Отже, сьогодення вимагає застосування компетентнісного та комплексного підходу до впровадження освіти заради здоров'я. Тим самим йдеться, на нашу думку, про новий зміст та нову просвітницьку роль фізичної культури, насамперед, у ВНЗ неспеціального фізкультурного профілю; про формування здоров'язбережної компетенції у ВНЗ неспеціального фізкультурного профілю з основою та загальновідомі інструменти фізичної культури й ще недостатньо визнані інструменти споживчої освіти.

У науці відомо багато трактувань поняття “здоров'язбережна (у деяких учених – здоров'язберігаюча) компетентність” (І. Анохіна, Д. Воронін, В. Омеляненко, Н. Тамарська ін.), по різному описуються також здоров'язбережні (здоров'язберігаючі) технології (Т. Бойченко, Т. Карасьова, Є. Мітіна, Н. Недоспасова, О. Томенко та ін.).

У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися класифікацією здоров'язбережних технологій, розробленою науковцем Є. Мітіною, яка класифікує здоров'язбережні технології за характером діяльності на спеціальні (вузькоспеціалізовані) і комплексні (інтегровані). Серед спеціальних здоров'язбережних технологій вчена виділяє: медичні (технології профілактики

захворювань; корекції і реабілітації соматичного здоров'я; санітарно-гігієнічної діяльності); освітні, що сприяють здоров'ю (інформаційно-навчальні та виховні); соціальні (технології організації здорового і безпечного способу життя; профілактики і

корекції девіантної поведінки); психологічні (технології профілактики і психокорекції психічних відхилень особистісного і інтелектуального розвитку) [5, с. 58].

До комплексних здоров'язбережних технологій учені відносять: технології комплексної профілактики захворювань, корекції та реабілітації здоров'я (фізкультурно-оздоровчі і валеологічні); педагогічні технології, що сприяють здоров'ю; технології, що формують здоровий спосіб життя [там само]. Як зазначає Н. Недоспасова, основними компонентами здоров'язбережних технологій виступають: *аксіологічний*, що виявляється в усвідомленні студентами вищої цінності здоров'я, переконаності в необхідності вести здоровий спосіб життя, який дозволяє якнайповніше здійснити намічені цілі, використовувати свої розумові і фізичні можливості. Здійснення аксіологічного компоненту відбувається на основі формування світогляду, внутрішніх переконань людини, які визначають рефлексію і привласнення певної системи духовних, вітальних, медичних, соціальних і філософських знань, що відповідають фізіологічним і нейропсихологічним віковим особливостям; пізнання законів психічного розвитку людини, його взаємин з самим собою, природою, навколишнім світом; *гносеологічний*, пов'язаний з придбанням необхідних для процесу здоров'язбереження знань і умінь, пізнанням себе, своїх потенційних здібностей і можливостей, інтересом до питань власного здоров'я, до вивчення літератури з даного питання, різних методик по оздоровленню і зміцненню організму. Це відбувається завдяки процесу формування знань про закономірності формування, збереження і розвитку здоров'я людини, опануванню умінь зберігати і удосконалювати особисте здоров'я, оцінці чинників, що формують його, засвоєнню знань про здоровий спосіб життя і умінь його раціональної організації; *здоров'язбережний*, який включає систему цінностей і установок, які формують систему гігієнічних навиків і умінь, необхідних для нормального функціонування організму. Особлива роль в цьому компоненті відводиться дотриманню режиму та правильності харчування, споживання (в аспекті правильного вибору якісних товарів тощо), режиму дня, чергування праці і відпочинку [6]. Комплексне, але орієнтоване на цільову групу – учнівську молодь, – використання здоров'язбережних технологій, що впроваджують актуальний зміст фізкультурної освіти в неспеціальних фізкультурних ВНЗ, дасть змогу формувати здоров'язбережну компетентність, а отже готовність особистості самостійно вирішувати завдання, пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого, так і оточуючих.

Висновки. В епоху глобалізації як на міжнародному, так і на національному рівнях визнана роль освіти заради здоров'я та виявлена позитивна кореляція пріоритетів державної освітньої політики заради здоров'я з пріоритетами у цій сфері, визначеними Основами політики досягнення здоров'я для всіх у XXI ст. в Європейському регіоні. Визначено важливість упровадження в навчальний процес ВНЗ здоров'язбережних технологій, розроблених на основі загально визнаного розуміння здоров'язбережної компетентності студента ВНЗ як комплексного феномену, який має великий потенціал для покращення рівня здоров'я молодого населення. У зв'язку з цим для формування у студента ВНЗ компетенцій щодо здоров'язбереження актуальним визнається імплементація інструментів споживчої освіти, що означатиме подальшу розробку змістового і технологічного аспекту формування здоров'язбережної компетентності студента неспеціального фізкультурного ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи споживчих знань: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. / Вегера С. А., Єрохіна А. С., Максименко К. О., Пригульська Н. В., Ханік-Посполітак Р. Ю.: За заг. ред. Максименко К. О., Овчарук О. В. – К.: «К.І.С.», 2008. – 192 с.: іл.
2. Зимівець Н.В. Основи системної діяльності зі сприяння здоров'ю дітей і молоді. / Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ. – 2010. – № 1. – С. 168–172.
3. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим / Т.Бойченко // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – № 2. – С. 1–4.

5. Томенко О.А. Теоретико-методологічні основи неспеціальної фізкультурної освіти учнівської молоді. // Олександр Анатолійович Томенко. Автореферат дисертації ...доктора наук з фізичного виховання і спорту. — Київ, 2012. — 39 с.

6. Митина Е. П. Здоровьесберегающие технологии сегодня и завтра / Е. П. Митина // Начальная школа. — 2006. — № 6. — С. 56–59.

Рецензент: д. пед. н., проф. Павленко О. О.